

پنج بازی پنج نقاشی

پرویز غرایاق زندی

دبیر هنر مدارس منطقه کلاردشت

چکیده

بازی می‌تواند یکی از مهم‌ترین محرک‌های مؤثر در آموزش نقاشی باشد و باعث تنوع و تحرک کلاس در زنگ هنر و شادابی و نشاط دانش‌آموزان و در نتیجه ایجاد علاقه به درس هنر شود. ایجاد نشاط و شادابی در دانش‌آموزان با تلفیق هنر و بازی می‌تواند عاملی مؤثر در رشد و تکامل ذهنی کودکان به‌شمار آید و سلامت فکری و کارکرد درست ذهنی آنان را تضمین می‌کند. این مقاله دربارهٔ به خدمت گرفتن نقش محرک بازی با روشی غیرمستقیم در آموزش نقاشی است و در آن سعی شده است که با پنج بازی، پنج شیوه نقاشی به‌طور غیرمستقیم آموزش داده شود.

کلیدواژه‌ها: نقاشی کودکان، بازی، آموزش

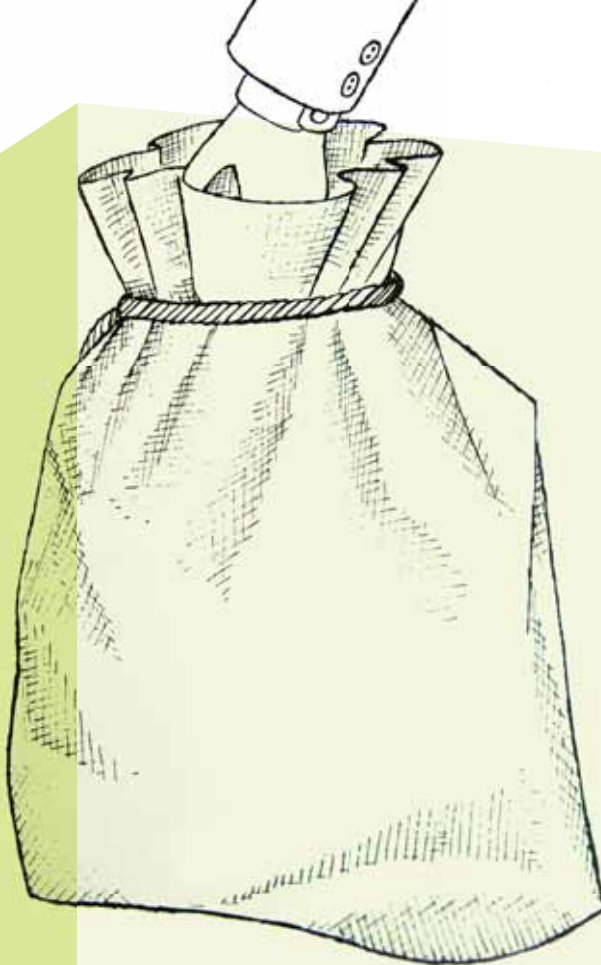
نقش مؤثر و تعیین‌کننده دارد.» (یزدانی، ۱۳۸۵: ۱۵)

بازی تا آن اندازه با حیات کودک و زندگی روزمره‌اش عجین شده است که کودک بدون بازی برای کسی قابل تصور نیست. کودک از طریق بازی به شناخت‌های جدیدی دربارهٔ خود و محیط اطرافش دست می‌یابد و به‌ویژه در بازی‌های گروهی رعایت قراردادهای و مقررات جمعی، سازماندهی و مدیریت، صبر و بردباری و انعطاف‌پذیری در مقابل دیگران، و پیش از هرچیز، مسئولیت‌پذیری را تمرین می‌کند.

«بازی راه را برای شکوفایی خلاقیت کودک و تقویت توانایی‌های فردی او باز می‌کند و او را در به ثمر نشستن ایده‌ها و ابتکاراتش یاری می‌کند. از این‌رو، به‌حق می‌توان گفت که بازی یکی از طبیعی‌ترین شکل‌های یادگیری کودک است؛ روشی که در آن کودک به‌طور طبیعی، آزادانه

نقاشی فعالیتی آشنا و عادی است که بر رشد ذهنی بچه‌ها تأثیر زیادی دارد. کودکان به نقاشی علاقه دارند و با هرچه در دسترسشان باشد، طرح‌هایی می‌کشند که متناسب با سن و روحیهٔ آن‌هاست. این طرح‌ها به مرور و با رشد کودک، کامل‌تر می‌شوند و برای ما مفهوم روشن‌تری پیدا می‌کنند. یک جنبهٔ کشیدن نقاشی، بازی و سرگرمی و جنبهٔ دیگر آن، رشد و تکامل ذهن و پیشرفت توانایی‌های آن است.

آنچه کودکان دوستش دارند، باعث شادی و لذت آن‌ها می‌شود و آنچه دوستش ندارند، باعث ترسشان می‌شود. بازی از جمله کارهایی است که کودک به آن علاقه‌مند است. «بازی یکی از طبیعی‌ترین و ضروری‌ترین فعالیت‌های کودک است که هم در رشد جسمانی و عقلانی و هم در شکل‌گیری شخصیت و جنبه‌های احساسی و عاطفی‌اش

و بدون فشار از بیرون، بدون ترس از جواب پس دادن در برابر مربی یا بزرگسالان و همراه با لذت و تفریح می‌آموزد. از این‌رو، هیچ مربی و معلم مسئول و آگاهی نمی‌تواند و نباید از عنصر بازی و امکانات وسیع و متنوعش چشم‌پوشد. (در اینجا غرض از بازی، بازی‌های برنامه‌ریزی شده آموزشی است که غالباً با تعیین هدف یا هدف‌های معین آموزشی به‌کار می‌رود.)» (همان: ۱۵)

با همه این توصیفات و با وجود اهمیت فراوان بازی نباید در این روش افراط نمود بلکه از آن باید در کنار روش‌های دیگر آموزش نقاشی استفاده کرد.

نقاشی نیز در تشکیل شخصیت کودک اهمیت بسزایی دارد و نه تنها به او امکان شناسایی محیط و شرکت خود در آن را می‌دهد یا سؤالاتی برایش مطرح می‌سازد، بلکه به او کمک می‌کند تا مسائلی را که به صورت نامنظم برایش مطرح می‌شوند، به شکل صورت‌بندی شده منظم کند. به این ترتیب، کودک با تجزیه مسائل مختلف موفق می‌شود صورت کم‌وبیش منظم و درستی به آن‌ها بدهد.

تلفیق بازی و نقاشی زمینه را برای احساس نزدیکی بیشتر کودکان با یادگیری نقاشی ایجاد می‌کند و به نیازها و علایق آن‌ها بیشتر پاسخ می‌دهد. این ویژگی به دلیل نزدیک بودن به زندگی کودک بسیار مؤثر است؛ زیرا فرایند یاددهی در این سنین الزاماً باید به صورت غیرمستقیم صورت گیرد. بازی به‌طور طبیعی فعالیتی است که از طریق آن زمینه‌های کشف محیط و برقراری ارتباط قوی با آن برای کودک فراهم می‌شود. بازی در کلی‌ترین و عام‌ترین مفهومش «فعالیتی است آزرادانه که هدف اصلی آن لذت بردن است» و با تلفیق آن با نقاشی در واقع لذت‌بخشی نه تنها بیشتر می‌شود بلکه این دو مقوله یکدیگر را کامل می‌کنند. در اینجا پنج بازی را که در کلاس‌ها تجربه شده است، برای آموزش غیرمستقیم نقاشی می‌آوریم.

۱ کیسه بازی

یکی از نمونه‌های آموزش نقاشی با بازی استفاده از کیسه بازی است. کیسه بازی یک کیسه پارچه‌ای یا پلاستیکی است که اجسام داخل آن دیده نمی‌شوند. مربی از قبل وسایل مختلفی را که بچه‌ها با آن‌ها بیشتر سروکار دارند، مثل اسباب‌بازی‌ها، وسایل شخصی و... داخل کیسه می‌گذارد و به کلاس می‌آورد. او برای اینکه بچه‌ها را بیشتر تحریک کند، می‌گوید: «بچه‌ها، داخل این کیسه موجودات عجیب و غریبی هستند» و بعد از عکس‌العمل بچه‌ها ادامه می‌دهد: «البته از جنس اسباب‌بازی!» بعد بچه‌ها به نوبت دستشان را داخل کیسه می‌برند و اجسام داخل آن را لمس می‌کنند. مربی یادآور می‌شود که

نام آنچه را لمس کرده‌اند، نباید به دوستان دیگر خود بگویند و آن را مخفی نگه دارند و بعد به‌وسیله نقاشی آن را نشان دهند. بعد از اینکه همه بچه‌ها نقاشی خود را کشیدند، مربی نقاشی‌ها را یکی‌یکی به همه نشان می‌دهد و شیء مربوط به آن را از داخل کیسه بیرون می‌آورد تا بچه‌ها آن را نیز ببینند و با نقاشی خود مقایسه کنند. در این روش، چند پیشنهاد دیگر هم می‌توان ارائه کرد.

۱. بعد از اینکه دانش‌آموز شیئی را که لمس کرده است کشید، می‌توان پیشنهاد کرد که مکانی را که آن شیء در آن واقع شده است، نیز ترسیم کند. برای مثال، اگر در داخل کیسه یک ماشین اسباب‌بازی بوده، ماشین را در پارکینگ، یا در جاده و یا در داخل اتاق کنار دیگر اسباب‌بازی‌ها نشان دهد.

۲. می‌توان از بچه‌ها خواست که رنگ شیء موردنظر خود را نیز حدس بزنند و بعد از اتمام نقاشی، شیء را از داخل کیسه بیرون آورند و رنگ آن را هم با رنگ نقاشی خود مقایسه کنند.

۳. برای آماده‌سازی می‌توان از بچه‌ها پرسید: اگر شب برق قطع شود و هیچ وسیله روشنایی نداشته باشید و به دنبال وسایل روشنایی بگردید، مثلاً به دنبال چراغ شارژی یا کبریت و یا تلفن همراه، از چه حسی کمک می‌گیرید؟

۴. این روش برای دانش‌آموزان کلاس اول و دوم ابتدایی مناسب‌تر است. در این روش اهداف موردنظر عبارت‌اند از: تقویت تخیل و خلاقیت کودکان برای شناخت اجسام و محیط از طریق لمس کردن و همین‌طور دقیق‌تر نگاه کردن به شکل و رنگ اشیای پیرامون خود.

۲ جادوی نقاشی

این روش یکی از تکنیک‌های نقاشی است که می‌توان آن را به‌طور غیرمستقیم و با بازی به دانش‌آموزان آموزش داد. در این روش برای آماده کردن دانش‌آموزان می‌توان این‌طور آغاز کرد: «امروز می‌خواهم به شما یک جادو یاد بدهم. در این جادو با خواندن یک ورد، نقاشی نامرئی شما ظاهر و آشکار می‌شود، اما برای ظاهر کردن نقاشی باید چشم‌هایتان بسته باشد و این ورد را حتماً همه با هم با صدای بلند سه بار بخوانید تا نقاشی شما را ظاهر کنم.» قبل از آن به بچه‌ها یک مداد شمعی سفید یا قطعه‌ای از یک شمع معمولی سفید که قبلاً آن را تکه‌تکه کرده‌ایم، می‌دهیم و به آن‌ها می‌گوییم که با شمع سفید روی کاغذ هر چه دوست دارند بکشند و چون نقاشی آن‌ها مشخص و معلوم نیست، آن‌را برایشان ظاهر می‌کنیم. بعد از اتمام نقاشی بچه‌ها، کارهای همه را جمع می‌کنیم و اسامی آنان را پشت برگه می‌نویسیم. آن‌گاه کار جادو را شروع می‌کنیم. ابتدا کار یکی از دانش‌آموزان را انتخاب می‌کنیم و آن را با اسفنج و مرکبی که از قبل آماده کرده و از دید دانش‌آموزان پنهان نگه داشته‌ایم، رنگ می‌کنیم، در زمانی که ما در حال رنگ‌آمیزی نقاشی بچه‌ها هستیم، دانش‌آموزان باید چشم‌هایشان را ببندند و سه بار با صدای بلند این ورد را بخوانند: «جی‌م‌جی، لاتر‌جی، زود

زود نقاشی ... (اسم دانش‌آموز) رو ظاهر کن!»

بعد نقاشی ظاهر شده را به بچه‌ها نشان می‌دهیم و این کار همین‌طور ادامه پیدا می‌کند.

چند پیشنهاد درباره این روش:

۱. از قبل جایی را که در آن باید نقاشی بچه‌ها را رنگ کنید، آماده سازید. برای اینکه بچه‌ها نحوه رنگ‌آمیزی شما را نبینند، می‌توانید از یک کیف استفاده کنید و آن را جلوی خود روی میز قرار دهید.

۲. مری باید این کار را با سرعت بالا انجام دهد و قبل از تمام شدن ورد بچه‌ها آن را به پایان ببرد تا دانش‌آموزان نیز خسته نشوند.

۳. اگر در حین رنگ‌آمیزی برگه‌های دانش‌آموزان کسی چشمش را باز کرد و کنج‌کاو شد، به او بگویید که قانون این بازی و جادوگری این است که اگر چشمان کسی باز باشد، نقاشی‌اش ظاهر نمی‌شود.

۴. در پایان، درباره نقاشی‌ها و اشیایی که کشیده شده است، گفت‌وگو کنید و روش کار را دوباره به صورت علمی به بچه‌ها نشان دهید.

۵. بچه‌ها می‌توانند این بازی را با پدر و مادر یا دیگر اعضای خانواده خود نیز انجام دهند.

۶. این شیوه برای دانش‌آموزان سال‌های دوم و سوم ابتدایی مناسب است.

۳ نقاشی سایه (سایه‌بازی)

این کار را می‌توان در روزهای آفتابی در حیاط مدرسه انجام داد. هدف در این روش، آشنایی با طراحی اندام یا فیگوراتیو است که به شکل غیرمستقیم ارائه می‌شود.

وسیله مورد نیاز برای اجرای این شیوه گچ تحریر است. بچه‌ها دوبه‌دو کنار هم قرار می‌گیرند. یکی از آن‌ها پشت به نور آفتاب قرار می‌گیرد و حالت یا ژستی به خود می‌گیرد و برای چند دقیقه ثابت می‌ماند. نفر دوم با گچ سایه او را روی زمین

۵ فوت بازی

در این بازی وسایل مورد نیاز، رنگ‌های رقیق شده، قطعه‌ای مقوا و یک نی نوشیدنی است. رنگ رقیق شده را دانش‌آموزان روی کاغذ می‌ریزند و بعد با نی به آن فوت می‌کنند. جریان هوا باعث حرکت رنگ روی کاغذ می‌شود و شکل‌هایی را به صورت تصادفی به وجود می‌آورد. بعد، از بچه‌ها می‌خواهیم که با قلم‌مو یا دست خود، شکل‌هایی را که روی کاغذ می‌بینند تقویت کنند. در این شیوه، تقویت دید انتزاعی و تداعی مورد نظر است. پیشنهادهایی درباره این شیوه:

۱. این روش را می‌توان با آموزش روش خیس در خیس به صورت غیرمستقیم انجام داد؛ به این صورت که کاغذ را خیس می‌کنیم و چند لکه رنگ روی آن می‌ریزیم. بعد با تکان دادن کاغذ به این طرف و آن طرف این شیوه را اجرا می‌کنیم.
۲. برای ترکیب رنگ‌ها نیز می‌توان از این شیوه استفاده کرد و رنگ‌های اصلی و فرعی را به کار برد.
۳. این شیوه برای دانش‌آموزان پایه‌های سوم و چهارم و پنجم نیز مناسب است.

از آنجا که آموزش نقاشی به کودکان دبستانی مهم‌ترین عامل تحریک کنجکاوی کودکان است، سعی شده در این پنج شیوه بازی‌ها در خدمت نقاشی کردن باشد و در واقع، از بازی به عنوان ابزاری برای اجرای بهتر و تحریک سریع دانش‌آموزان در نقاشی استفاده شود. شیوه‌های ارائه شده در این مقاله در کلاس درس تجربه شده‌اند و متناسب با شیوه ارائه می‌توان آن‌ها را گسترش داد یا به فراخور کلاس و دانش‌آموزان خود در آن‌ها تغییراتی ایجاد کرد.

منابع

۱. یزدانی، کبکباد؛ **قصه بازی و نقش و کاربرد آموزشی**، تربیتی آن، انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۵.
۲. روتگر، ارنست و کلانت، دیتر؛ **نقطه و خط، بازی و عنصر آفریننده**، مترجم: لیدا نصرالهی، نشر چشمه، ۱۳۷۸.
۳. هزاوای، هادی؛ **برنامه‌های آموزش هنر**، انتشارات دفتر امور کمک‌آموزشی و کتابخانه‌ها، ۱۳۶۳.

دورگیری می‌کند و می‌کشد و بعد نفرات عوض می‌شوند. چند پیشنهاد برای این شیوه:

۱. این روش را در صورت امکان در جایی کم نور و با نور مصنوعی نیز می‌توان اجرا کرد.
۲. به جای کشیدن سایه در روی زمین می‌توان از مقواهای بزرگ نیز استفاده کرد و در پایان، آن‌ها را با قیچی برش زد و اجزای بدن را رویشان نقاشی کرد.
۳. به روش سایه‌بازی می‌توان شکل‌های حیوانات یا پرندگان را با دست درآورد و روی کاغذ یا مقوا نقاشی کرد.
۴. این روش برای دانش‌آموزان پایه‌های چهارم و پنجم مناسب‌تر است.

۴ خط بازی

در این روش بازی-که به خط بازی معروف است-دانش‌آموزان به گروه‌های دو نفره و سه نفره تقسیم می‌شوند و به کمک مربی خود ابتدا شروع به کشیدن خط‌های بی‌ربط و بی‌معنی می‌کنند. بعد به نوبت به آن خطوط نگاه می‌کنند و آن‌ها را به شکل چیزی که در ذهن دارند، درمی‌آورند؛ تا جایی که هر دو به نتیجه دلخواه می‌رسند و نقاشی خود را رنگ می‌کنند. در این شیوه، هدف تقویت تفکر انتزاعی و قدرت تخیل و ترسیم و تداعی است.

چند پیشنهاد برای این شیوه:

۱. این روش را می‌توان روی تخته نیز انجام داد؛ به این ترتیب که مربی برای شروع روی تخته خطی می‌کشد و بچه‌ها به نوبت آن را به نتیجه می‌رسانند.
۲. این شیوه برای تقویت نقاشی و بازی جمعی مفید است.
۳. این روش را می‌توان هم برای دانش‌آموزان دبستانی و هم دانش‌آموزان راهنمایی به کار گرفت.